
Odzbrojení a regulace zbrojení v mezinárodním právu a ve vztahu k suverenitě státu

Jan Ondřej

Jedním z nejnaléhavějších úkolů poslední čtvrtiny 20. století je zastavení závodů ve zbrojení a postupné odzbrojení. Určitých úspěchů dosáhly státy v oblasti odzbrojení koncem 80. let a v první polovině 90. let. V současné době však stále ještě značné množství jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení i konvenčních zbraní znamená nebezpečí pro mezinárodní mír a bezpečnost. Úkolem států celého mezinárodního společenství do budoucna je proto dosáhnout jako konečného cíle všeobecného a úplného odzbrojení.

Historický vývoj pravidel o regulaci zbrojení a odzbrojení

Dohoda o omezení zbrojení byla jedním z cílů již první a druhé Haagské mírové konference v letech 1899 a 1907, a to kromě úpravy válečného práva a pokojného řešení sporů. V důsledku rozporů mezi státy se však nedosáhlo žádné dohody o otázkách omezení zbrojení. Výsledkem obou konferencí byly tedy pouze smlouvy a deklarace v oblasti válečného práva a pokojného řešení sporů.

Snahy o omezení zbrojení byly po 1. světové válce vyjádřeny i v Paktu Společnosti národů. Podle článku 8 Paktu „zachování míru vyžaduje, aby zbrojení bylo omezeno na nejmenší míru, jež postačí k bezpečnosti státu a ke splnění mezinárodních závazků společnou akcí“. Úkolem Rady Společnosti národů pak bylo připravit programy tohoto omezení¹ s přihlédnutím k zeměpisné poloze a k zvláštním poměrům každého státu. Jednotlivé vlády měly tyto programy uvážit a rozhodnout o nich. Předpokládalo se, že po schválení programů jednotlivými vládami nesmí být stanovená míra zbrojení překročena bez souhlasu Rady. Členové Společnosti národů se v Paktu zavázali, že budou „vzájemně co nejupřímnější a nejúplněji oznamovat všechny údaje o míře svého zbrojení“. Uvedená ustanovení se však v praxi neuplatnila. Nezdarem skončila rovněž Odzbrojovací konference konaná v letech 1932–1934 (díky rozporům mezi Německem, Japonskem a ostatními státy).

Předpoklady pro právní úpravu regulace zbrojení a odzbrojení se vytvořily až po 2. světové válce, a to spolu se vznikem Organizace spojených národů v roce 1945. Podle Charty OSN „Valné shromáždění může projednávat obecné zásady součinnosti při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, zahrnující v to zásady, jimiž se má řídit odzbrojení a regulace zbrojení a může, pokud jde o tyto zásady, činit doporučení členům nebo Radě bezpečnosti anebo členům i Radě zároveň“.²

Podle článku 26 Charty OSN se Radě bezpečnosti ukládá, aby za pomoci Vojenského štábního výboru vypracovala plány na zavedení systému úpravy zbrojení a předložila je členům Organizace spojených národů. Avšak Rada bezpečnosti OSN tyto úkoly do současnosti nerealizovala. Důvodem bylo zhoršení vztahů mezi státy a politické rozdělení světa.

Otázkou odzbrojení se zabývalo pouze Valné shromáždění OSN, popřípadě další orgány v rámci OSN (např. Komise pro odzbrojení), nebo orgány působící mimo OSN, ale v těsném kontaktu s ní a podle jejího doporučení (např. Výbor pro odzbrojení, Konference o odzbrojení). Pokud jde o regulaci zbrojení, z důvodu značné nedůvěry mezi státy (zejména

mezi SSSR na straně jedné a západními státy na straně druhé) se v prvních desetiletích po 2. světové válce podařilo dosáhnout jen dílčích úspěchů.

V roce 1959 byla uzavřena Smlouva o Antarktadě, na jejímž základě jsou v Antarktadě zakázána jakákoli opatření vojenského charakteru (článek 1). Je to první mezinárodní smlouva, která vytvářela trvale demilitarizovanou a neutralizovanou zónu. Zakazuje rovněž jakékoli jaderné výbuchy a ukládání jaderného odpadu v Antarktadě.

Významnými smlouvami s obecnou působností, které byly uzavřeny v 60. letech, jsou Smlouva o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou z roku 1963 a Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Obě smlouvy se týkají nejnebezpečnějších zbraní, tj. jaderných zbraní, které jsou zbraněmi hromadného ničení.

V roce 1972 byla uzavřena první a na dlouhá léta i jediná mnohostranná odzbrojovací smlouva – Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení.³ Tato úmluva zakazuje pouze bakteriologické (biologické) zbraně, i když do počátku 70. let se k otázce chemických a biologických zbraní přistupovalo jako k jediné záležitosti, vyžadující jednotný přístup. Státy se tedy dohodly oba aspekty od sebe oddělit, aby se podařilo dosáhnout urychleného zákazu biologických zbraní. Důvodem uzavření samostatné úmluvy o biologických zbraních byla skutečnost, že tyto zbraně byly z vojenského hlediska považovány za méně významné ve srovnání s chemickými zbraněmi, a proto uzavření dohody mezi USA a tehdejšími socialistickými státy bylo v této oblasti snazší.

Zlepšení vztahů mezi USA a SSSR koncem 60. a začátkem 70. let se projevilo v přijetí i několika dvoustranných sovětsko-amerických smluv o omezení zbrojení (např. SALT I z roku 1972). V roce 1974 byla zahájena také jednání mezi státy NATO a Varšavské smlouvy o snížení konvenční výzbroje a ozbrojených sil ve střední Evropě. Výrazem určitého zlepšování mezinárodních vztahů v nejširším mezinárodním měřítku bylo konání 10. zasedání Valného shromáždění OSN v roce 1978 (1. zvláštní zasedání věnované odzbrojení). Bylo to nejrepresentativnější mezinárodní shromáždění, které se k otázce odzbrojení do té doby sešlo. Na tomto zasedání byl přijat Závěrečný dokument, obsahující Akční program, který měl být základem pro odzbrojení.

Koncem 70. a počátkem 80. let dochází opět k zhoršování vztahů mezi USA a SSSR a k novému rozvoji zbrojení. Nedůvěra mezi Východem a Západem rostla a jejím projevem se stalo i neúspěšné 12. zvláštní zasedání Valného shromáždění OSN v roce 1982 (2. zvláštní zasedání věnované odzbrojení). Nepodařilo se rovněž dosáhnout výraznějšího pokroku v jednání mezi NATO a Varšavskou smlouvou o konvenčních zbraních ve střední Evropě. Vyvrcholením napětí mezi Východem a Západem bylo instalování raket středního a kratšího doletu ve státech NATO a Varšavské smlouvy v první polovině 80. let.

V polovině 80. let nastal v tomto nebezpečném vývoji pozitivní zlom, zejména v důsledku změny přístupu sovětské zahraniční politiky. Výrazem zlepšování vztahů a růstu důvěry bylo přijetí Závěrečného dokumentu stockholmské konference o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti a o odzbrojení v Evropě v roce 1986. Tento dokument se týkal oznamování určité vojenské činnosti a následných inspekcí ověřujících tyto informace.

Pozitivní změny ve vztazích mezi státy Východu a Západu umožnily zahájit proces reálného odzbrojení. Historickým mezníkem odzbrojovacího procesu bylo podepsání Smlouvy mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu⁴ (zkráceně INF) dne 8. 12. 1987. Tato smlouva má evropský význam, přestože její působnost není omezena pouze na tuto oblast. Většina rozmístěných raket středního a kratšího doletu byla totiž instalována nebo namířena právě na evropský region. Podle Memoranda připojeného k této smlouvě byly sovětské rakety středního a kratšího doletu rozmístěny na území SSSR, ČSSR a NDR a americké rakety na území spojenců USA v NATO (tj. v SRN, ve Velké Británii, v Itálii, v Belgii a v Nizozemsku). Přitom rakety středního a kratšího doletu likvidované⁵ podle Smlouvy mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu představovaly 4 % celkového objemu jaderných zbraní SSSR a USA.

Zmíněná smlouva je však zvláště důležitá zejména z vojenskostrategického hlediska, protože se obě supermoci dohodly zničit především destabilizující systémy. Smlouva má mimořádný význam i v politicko-psychologické rovině. Potvrdila, že lze odvážnými politickými rozhodnutími „rozetnout“ i nejsložitější uzel vojensko-politických problémů. Přispěla k uvolnění v neuralgickém bodě sovětsko-amerických vztahů a podstatně napomohla k radikálnímu zlepšení mezinárodní situace.⁶

Změny ve státech střední a východní Evropy koncem 80. let a počátkem 90. let pak usnadnily dokončení mnohaletých jednání o některých smlouvách a rozšířily proces odzbrojení na skutečně mnohostranný základ.

V roce 1990 byla uzavřena Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě.⁷ V roce 1993 pak byla otevřena k podpisu Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení.⁸ Jednání o této úmluvě byla vedena od roku 1971 ve Výboru pro odzbrojení, později Konferencí o odzbrojení. Tato úmluva zakazuje celou kategorii zbraní hromadného ničení. Předpokládá, že smluvní státy zničí všechny chemické zbraně do 10 let od vstupu konvence v platnost. Obsahuje rovněž velmi podrobná pravidla, týkající se kontroly jejího dodržování.

Úspěchu bylo dosaženo i v odzbrojení na dvoustranném základě. V roce 1990 byla uzavřena Dohoda mezi USA a SSSR o likvidaci chemických zbraní.⁹ Smluvní státy této dohody se zavázaly omezit do roku 2002 své chemické zbraně na množství nepřesahující 5 000 tun látek pro každý stát (článek IV odstavec 1). Mezi USA a SSSR, respektive Ruskem byly pak v roce 1991 a 1993 uzavřeny smlouvy START I a II, omezující jejich arzenály strategických jaderných zbraní.

Pojem odzbrojení, regulace zbrojení, omezení zbrojení, kontrola zbrojení

V souvislosti s odzbrojením se v mezinárodních smlouvách, v materiálech OSN a v nauce používá několik pojmů.

Charta OSN v článku 11 obsahuje *pojem regulace zbrojení* (regulation of armaments) a *odzbrojení* (disarmament). V nauce je pojem regulace zbrojení chápán některými autory jako systém omezení a snížení zbraní, tj. jako částečné odzbrojení.¹⁰ Jiní autoři¹¹ však chápou pojem regulace zbrojení v Chartě OSN ještě širěji – jako opatření omezujícího charakteru (např. odchod vojsk z cizího území a likvidaci vojenských základů na cizích územích, zákaz přijímat jaderné zbraně, vytváření bezjaderných zón). Do tohoto pojmu zahrnují i opatření přispívající k výraznému omezení zbrojení a nakonec i k odzbrojení.

Charta OSN uložila Radě bezpečnosti OSN, aby za pomoci Vojenského štábního výboru vypracovala plány na zavedení systému regulace zbrojení (regulation of armaments) a předložila je členům OSN (článek 26 Charty OSN). Vojenský štábní výbor však dosud nebyl vytvořen, a proto nebyly vypracovány ani plány.

Z těchto důvodů se „*termín úprava zbrojení nepoužívá v praxi mezinárodních vztahů a ani v doktríně mezinárodního práva často*“.¹² Je používán např. v materiálech OSN,¹³ v nichž jsou publikovány texty smluv o odzbrojení a regulaci zbrojení. Rovněž ročenky OSN o odzbrojení¹⁴ obsahují status mnohostranných smluv o regulaci zbrojení a odzbrojení. Pojem *regulation of armaments*, obsažený v Chartě OSN, je však v těchto materiálech zpravidla upraven na *arms regulation*.

V mezinárodních smlouvách i v nauce jsou častěji používány pojmy s podobným obsahem, jako je regulace zbrojení, a to *omezení zbrojení* (arms limitation) a *kontrola zbrojení* (arms control).

Pojem omezení zbrojení je označován¹⁵ jako mezinárodně dohodnuté nebo jednostranné opatření kvantitativně a kvalitativně omezující zbrojení, ozbrojené síly a jinou podpůrnou činnost. Omezení zbrojení je přímo použito v názvu Dočasné dohody o některých opatřeních k omezení strategických útočných zbraní mezi SSSR a USA z roku 1972¹⁶ (SALT I)

a Smlouvy mezi USA a SSSR o omezení strategických útočných zbraní z roku 1979 (SALT II). SALT I stanovila, že od 1. 6. 1972 nebude zvyšován existující počet odpalovacích zařízení mezikontinentálních balistických raket na pozemních základnách a na atomových ponorkách.

Rovněž smlouvy o částečném odzbrojení (tj. o částečném snížení určitých zbraní nebo ozbrojených sil) jsou označovány jako smlouvy o omezení zbrojení (např. Smlouva mezi USA a SSSR o snížení a omezení strategických útočných zbraní z roku 1991¹⁷ – START I). Takový charakter má i Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990. Na jejím základě byly snižovány a omezovány konvenční ozbrojené síly.

Zejména v západní nauce se často používá pojem *kontrola zbrojení* (arms control). V publikaci *Disarmament facts*¹⁸ je kontrola zbrojení označena jako mezinárodně dohodnuté nebo jednostranné opatření, které omezuje či jinak upravuje počet, typ, vývoj a nabytí zbraní, ozbrojených sil a (nebo) jiné podpůrné činnosti. Podle R. Bowieho¹⁹ koncepce kontroly zbrojení²⁰ zahrnuje jakoukoli dohodu mezi několika mocnostmi, upravující některé aspekty jejich vojenské schopnosti nebo potenciálu. Úprava může být uplatněna (aplikována) na rozmístění, množství, typy vojenských sil, zbraní nebo zařízení. Odkaz na smlouvy o kontrole zbrojení najdeme např. ve Smlouvě o otevřeném nebi²¹ z roku 1992.

Kromě výše zmíněných pojmů se pojem *odzbrojení* používá též ve smyslu *částečného odzbrojení* a někdy i *úplného odzbrojení*.²² Pod pojmem odzbrojení se běžně chápou opatření ke snížení rozsahu zbrojení, až po úplné a všeobecné odzbrojení.²³ „*Odzbrojení je obecný pojem, který obsahuje všechny aspekty regulace zbrojení (jak je používán v Chartě OSN), včetně kontroly zbrojení a omezení zbrojení, stejně jako skutečné snížení nebo likvidaci zbraní nebo ozbrojených sil (skutečné odzbrojení)*.“²⁴ Odzbrojení je založeno na mezinárodní smlouvě nebo má povahu jednostranného opatření.

Ve zprávě generálního tajemníka OSN – Studie o vztahu mezi odzbrojením a rozvojem z roku 1981 – je odzbrojení charakterizováno jako „*proces snižování stavu ozbrojených sil a vojenských výdajů, zničení nebo odstranění zbraní at rozmístěných, nebo skladovaných, dostupná likvidace kapacity vyrábět nové zbraně, uvolnění a zařazení vojenského personálu do civilního života. Konečným cílem je všeobecné a úplné odzbrojení pod účinnou mezinárodní kontrolou*.“²⁵ Uvedená definice vyjadřuje skutečné odzbrojení.

V praxi i v nauce je odzbrojení často chápáno v širokém slova smyslu (nejširším). „*K oblasti odzbrojení se vztahují i taková opatření, která i když nevedou bezprostředně k částečnému faktickému snížení ozbrojených sil a výzbroje, omezují sféru závodů ve zbrojení v nových směrech a mají preventivní charakter. Patří sem zastavení zkoušek a nešíření jaderných zbraní, vytváření bezjaderných zón, opatření pro snížení náhodného vzniku války atd.*“²⁶

Pojem odzbrojení v širokém slova smyslu použil např. A. Hobza²⁷ již před 2. světovou válkou. Ten označuje odzbrojení jako souhrnný název, jímž se označují všechny akce směřující ke zmenšení zbrojení. Patří sem omezení zbrojení, čímž se rozumí dohoda o tom, že zbrojení nesmí být zvětšováno, i snížení zbrojení, tj. zmenšení dosavadního zbrojení.

Pojem odzbrojení v širokém významu se často používá v rámci OSN. V letech 1978, 1982 a 1988 se např. konala tři zvláštní zasedání Valného shromáždění OSN o odzbrojení. Celá řada publikací a dokumentů OSN nese označení odzbrojení (disarmament).

Pro potřeby této stati budeme chápat pojem odzbrojení jako snížení a likvidaci zbraní a ozbrojených sil (až po všeobecné a úplné odzbrojení). Pod pojmem regulace zbrojení budeme pak chápat opatření, která nemají přímo charakter odzbrojení, nýbrž slouží k omezení nebo jinak upravují zbrojení, počet ozbrojených sil, jejich šíření, zákaz umístování určitých druhů zbraní apod.

Konečným cílem je tedy všeobecné a úplné odzbrojení. Jde o všeobecné snížení ozbrojených sil a zbraní v globálním měřítku na takovou úroveň, která zajistí, aby státům zůstaly pouze nejaderné síly a zbraně nezbytné k udržení vnitřního pořádku. V současnosti jde pouze o částečné odzbrojení.

Závazná pravidla, týkající se odzbrojení a regulace zbrojení, jsou zpravidla obsažena v mezinárodních smlouvách. Důležitou úlohu mají i akty mezinárodních organizací, zejména rezoluce Valného shromáždění OSN. Jde však o akty doporučujícího a programového charakteru do budoucnosti.

Mezi *mnohostranné odzbrojovací smlouvy* můžeme zahrnout např. Úmluvu o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení z roku 1972, Smlouvu o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990, Úmluvu o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení z roku 1993, Úmluvu o zákazu použití, skladování, výrobě, převádění a zničení náslapných min určených proti osobám z roku 1997. Z *dvoustranných smluv* sem můžeme zahrnout Smlouvu mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu z roku 1987, Dohodu mezi USA a SSSR o likvidaci chemických zbraní z roku 1990, smlouvy mezi USA a SSSR, respektive Ruskem – START I z roku 1991 a START II z roku 1993.

Smlouvy upravující regulaci zbrojení mají různorodý charakter. Některé z nich zakazují zkoušky zbraní, jiné šíření určitých druhů zbraní, další vytvářejí oblasti bez určitých zbraní apod. Můžeme sem zahrnout např. Smlouvu o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou z roku 1963, Smlouvu o nešíření jaderných zbraní z roku 1968, Smlouvu o zákazu jaderných zbraní v Latinské Americe z roku 1967, Smlouvu o zákazu umísťovat jaderné zbraně a jiné zbraně hromadného ničení na dnu moří, oceánů a v jejich podzemí z roku 1971, Smlouvu o nejaderném pásmu v Jižním Tichomoří z roku 1985, Smlouvu o bezjaderném pásmu v Africe z roku 1995 či Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek z roku 1996. Ustanovení zakazující umístování určitých druhů zbraní, jejich zkoušky apod. obsahuje např. Smlouva o Antarktidě z roku 1959, Smlouva o kosmu z roku 1967, Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979.

Mezi *dvoustranné smlouvy o regulaci zbrojení* můžeme zařadit např. smlouvy mezi USA a SSSR – SALT I z roku 1972 a SALT II z roku 1979, Smlouvu mezi USA a SSSR o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972 (zkráceně ABM Treaty), Smlouvu mezi USA a SSSR o omezení podzemních zkoušek jaderných zbraní z roku 1974 či Smlouvu mezi USA a SSSR o využití podzemních jaderných výbuchů pro mírové účely z roku 1976.

Smluvní povaha pravidel upravujících odzbrojení a regulaci zbrojení

Pravidla upravující odzbrojení a regulaci zbrojení jsou obsažena v mezinárodních smlouvách. Jde o smlouvy dvoustranné, vícestranné či mnohostranné. Na tyto smlouvy se tedy vztahují pravidla mezinárodního smluvního práva, které je kodifikováno Vídeňskou úmluvou o smluvním právu²⁸ z roku 1969.

V souladu s mezinárodním smluvním právem jsou smlouvy v oblasti odzbrojení a regulace zbrojení projevem svobodné vůle států uzavřít mezinárodní smlouvu. Právo států svobodně rozhodnout o tom, jakou smlouvu uzavře a vůči komu bude vázán, vyplývá ze zásady svrchované rovnosti států,²⁹ která slouží k ochraně suverenity státu a zároveň ukládá státu závazek respektovat suverenitu jiného státu. Uzavírané smlouvy musejí být založeny na „zásadě svobodného souhlasu“ (preambule Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969). K porušení svobodné vůle může dojít tak, že stát je jiným státem nebo skupinou států donucen uzavřít smlouvu, jakou si sám nepřeje. Taková smlouva bude podle Vídeňské úmluvy o smluvním právu nulitní – neplatná od samého počátku.

V oblasti odzbrojení a regulace zbrojení si však jen stěží můžeme představit smlouvu, která by byla uzavřena pod hrozbou nebo použitím síly. Stát používající sílu může jen stěží mít zájem na snížení počtu zbraní a na dalších závazcích s tím spojených. Jednostranné vynucení, kdy určitý závazek by měl jen jeden stát, by byl v rozporu se samotnou myšlenkou obecného a úplného odzbrojení.³⁰ Jde o celkové snížení ozbrojených sil a zbraní na globálním základě, a to na takovou úroveň, která zajistí, že si státy ponechají jen nejaderné ozbrojené síly a zbraně nezbytné k udržení vnitřního pořádku.

Úzký vztah ke smluvním pravidlům v oblasti odzbrojení a regulace zbrojení mají některá obyčejová pravidla. Tato pravidla se týkají např. mezinárodněprávní ochrany životního prostředí.

Smlouva o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou³¹ z roku 1963 zakazuje jaderné pokusy pod vodou, v kosmu a v ovzduší. Dále zakazuje tyto pokusy v kterémkoli jiném prostředí, pokud takový výbuch způsobuje zanášení radioaktivního odpadu mimo území státu, pod jehož pravomocí nebo kontrolou se takový výbuch provádí (článek I odstavec 1b). Smlouva tak vyjadřuje závazek mezinárodního obyčejového práva o využívání státního území takovým způsobem, aby to nezpůsobilo škodu jiným státům.

Existenci této obyčejové zásady³² potvrzuje nauka mezinárodního práva i soudní a arbitrážní praxe států. Jde např. o rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora ve věci Korfského průlivu z roku 1949, podle něhož „žádný stát nemůže užívat svého území pro činy, které porušují práva jiných států“.³³ Jiným případem je arbitrážní výrok ve věci dioxidu síry ze slévárny v Trailu ve sporu mezi USA a Kanadou³⁴ z roku 1941. Tento výrok potvrdil, že podle mezinárodního práva, stejně jako podle práva USA nemá žádný stát právo užívat svého území způsobem, kterým by vznikla újma na území jiného státu nebo na majetku osob, které se tam nalézají, jedná-li se o újmy vážné a jasně prokázané.

Povinnost neprovádět jaderné pokusy, které by způsobily zanášení jaderného odpadu mimo území státu, se tak vztahuje i na státy, které nejsou smluvními stranami Smlouvy o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou. Jaderným výbuchem totiž dochází k znečištění životního prostředí (k radioaktivní kontaminaci). Státy postižené radioaktivním spadem pokládají za porušení svých suverénních práv již samotné proniknutí radioaktivního spadu³⁵ nad jejich území, a to bez ohledu na to, jaká škoda může vzniknout na přírodě a na lidském zdraví. Takovýto postoj postižených států byl formulován v případě návrhu Austrálie a Nového Zélandu, předloženého Mezinárodnímu soudnímu dvoru. Tento návrh se týkal zastavení francouzských jaderných výbuchů v Tichomoří v roce 1973. I když Francie nebyla v té době smluvní stranou Smlouvy o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou, pod vlivem řízení před Mezinárodním soudním dvorem ve svém komuniké z 8. 6. 1974 prohlásila, že nebude nadále pokračovat v jaderných výbuších v Tichomoří (v ovzduší). Proto Mezinárodní soudní dvůr prohlásil žádost Austrálie a Nového Zélandu za neopodstatněnou.

V pozdějších letech prováděla atmosférické jaderné pokusy již pouze Čína,³⁶ která je ukončila počátkem 80. let. Závazek státu neprovádět jaderné pokusy v ovzduší vyplývá z povinnosti respektovat suverenitu jiného státu a zároveň je tím omezena volnost v chování tohoto státu.

I při existenci obyčejového pravidla však spočívá význam Smlouvy o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou z roku 1963 v tom, že výslovně zakazuje určitou činnost. Existence obyčejové normy se naopak prokazuje obtížně, ne vždy je zřejmý obsah obyčejové normy. Význam této smlouvy z roku 1963 však podle mého názoru spočívá i v tom, že předmětem své úpravy přesahuje obsah obyčejové normy, z níž vyplývá zákaz použití území jednoho státu ve vztahu ke druhému státu. Smlouva zakazuje výbuchy pod vodou nebo v kosmu, které se nemusejí druhého státu vůbec dotknout. Vztahuje se tedy i na výbuchy ve vnitrozemských jezerech apod.

Smlouvu o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou z roku 1963 můžeme považovat za *lex specialis* ve vztahu k výše zmíněné obyčejové normě, kterou můžeme považovat za *lex generalis*.

Suverenita státu a mezinárodněprávní závazky v oblasti odzbrojení a regulace zbrojení

Suverenita státu

V současné době je suverenita (svrchovanost) jednotlivých států omezena množstvím mezinárodněprávních závazků, které vyplývají z mezinárodního práva smluvního (obecného)

i obyčejového. Některé z těchto závazků význačným způsobem omezují suverenitu státu tím, že se dotýkají jeho bezpečnosti. Zejména jde o závazky v oblasti regulace zbrojení a odzbrojení či o závazky omezující územní výsost státu (např. smlouvy o vojenských základnách).

Suverenitou státu chápeme nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci uvnitř státu či navenek. Suverenita je vlastností státu a byly jí „vždy pojmově vlastní tendence podříditi si kteroukoli konkurující společenskou moc“.³⁷ V minulosti (tj. v období tradičního mezinárodního práva) se to projevovalo i tím, že státy ve snaze získat určitou výhodu na úkor jiných států mohly používat ve vzájemných vztazích jakýchkoli prostředků, včetně ozbrojené síly. Současné mezinárodní právo však nedovoluje použít síly nebo hrozby silou ve vztazích mezi státy. Je založeno na svrchované rovnosti států; rovnost má charakter právní rovnosti. Suverenita státu je chráněna mezinárodními normami.

Povinností každého státu je vystříhat se ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu. Anexe – násilné připojení území – je v současném mezinárodním právu zakázaným způsobem nabytí státního území. Vnitřní sféra každého státu je chráněna zákazem vměšování do vnitřních záležitostí jiných států. Stát má však povinnost respektovat osobnost jiných států, důsledně a v dobré víře splnit své mezinárodní závazky.

Státní suverenita se projevuje jak *uvnitř státu* (vnitřní suverenita), tak *i navenek* (vnější suverenita).

Vnitřní suverenitou státu se rozumí, že státu náleží výlučná nejvyšší moc vůči všem osobám a věcem, které se vyskytují na jeho území (tzn. i nad cizinci, kteří tam pobývají, a nad jejich majetkem – územní jurisdikce). Jsou zde vyloučeny jakékoli akty cizí státní moci bez jeho souhlasu. Suverénní stát svobodně určuje své státní a společenské zřízení, má plnou volnost při úpravě svých vnitřních věcí.

Vnější suverenita státu se vyznačuje tím, že stát je plnoprávným subjektem mezinárodního práva. Má tedy plnou způsobilost k právům a právním úkonům podle mezinárodního práva.

Důležitou součástí suverenity je *územní suverenita*. Je to tedy užší pojem než suverenita. Územní suverenita je právo územního suveréna vykonávat na svém území nezávisle a výlučně veškerou veřejnou moc (územní výsost) a právo disponovat státním územím navenek. Výlučný výkon veřejné moci náleží zásadně státu, nad jehož územím je suverénem. Stát nemůže vykonávat výlučnou moc nad územím, které není jeho součástí. K legálnímu omezení výlučné moci státu nad jeho územím může docházet pouze na základě mezinárodního práva (např. na základě smluv, které se týkají vojenských základen).

M. Sorenson konstatoval, že *suverenita* jako koncept mezinárodního práva má *tři aspekty* – *vnitřní, vnější a územní*.³⁸ Ze suverenity státu vyplývají i jeho *pravomoci*, v mezinárodních smlouvách často označované jako *výkon jurisdikce a kontroly*. Obecně je jurisdikce chápána jako pravomoc státu, která zahrnuje soudní, výkonnou a zákonodárnou moc.³⁹

Výlučná jurisdikce a kontrola je někdy ztotožňována se *suverenitou*. Např. H. Lauterpacht⁴⁰ se domnívá, že území, které je pod výlučnou jurisdikcí a kontrolou státu, je pod jeho suverenitou. Stát může vykonávat jurisdikci a kontrolu nejen nad svým územím, ale i nad cizím územím. Podle Smlouvy mezi USA a Dánskem⁴¹ z roku 1951, týkající se obrany Grónska, vykonávají USA výlučnou jurisdikci a kontrolu nad určitými oblastmi Grónska v otázkách stanovených v článku II odstavec 3.

Jurisdikci (pravomoc) můžeme označit jako specifický nebo *právodní aspekt suverenity*.⁴² Jurisdikce nevjadřuje plná práva, týkající se určité věci, nýbrž pouze výkon moci, který musí být navíc v konkrétním případě specifikován. Jurisdikce zahrnuje pouze výslovně⁴³ stanovená práva. V textech mezinárodních smluv se setkáváme s výlučnou jurisdikcí, s trestní jurisdikcí, s civilní jurisdikcí, s územím pod jurisdikcí a kontrolou apod.

S pojmem jurisdikce se někdy pojí pojem *kontrola*. Kontrola není podle názoru M. Lachse⁴⁴ právní pojem, ale slouží k posílení jurisdikce. Kontrolou ve spojení s jurisdikcí je myšleno faktické ovládnání, řízení apod.

Omezení výkonu suverenity států

Výkon státní suverenity je omezen mezinárodněprávními smluvními či obyčejovými závazky. Nejde však o nedovolené omezení výkonu státní suverenity. „Přejímáním povinností na základě mezinárodního práva stát naopak projevuje svou suverenitu, neboť tím navenek uplatňuje svou osobnost a způsobilost k právním úkonům.“⁴⁵ Nedostatek suverenity se právě projevuje v nezpůsobilosti závislého státu přijímat mezinárodněprávní závazky, a to vůbec, nebo závazky určitého druhu. V minulosti šlo např. o mezinárodní protektoráty. Státy pod protektorátní ochranou se na základě mezinárodní smlouvy vzdávaly své způsobilosti ve vnějších věcech (např. uzavírat mezinárodní smlouvy) ve prospěch ochraňujícího státu (protektora).

Závazky států v oblasti odzbrojení a regulace zbrojení se však spíše týkají výkonu státní suverenity. Stát je plně suverénní, avšak výkon jeho suverenity je omezen. Závazky v oblasti odzbrojení a regulace zbrojení se však citelně dotýkají národní bezpečnosti státu.

Odzbrojení a regulace zbrojení vyžadují vysokou míru důvěry mezi státy. Mezinárodní smlouvy, upravující odzbrojení a regulaci zbrojení, však zpravidla obsahují ustanovení sloužící k ochraně národní suverenity smluvních států. Smluvní státy těchto smluv mají při výkonu své národní suverenity právo odstoupit (anglicky withdraw) od dané smlouvy.

Důvodem odstoupení mohou být výjimečné okolnosti, související s obsahem smlouvy, které podle smluvního státu ohrozily jeho svrchované nejvyšší zájmy.⁴⁶ K ohrožení nejvyšších zájmů státu dochází zejména v případě porušení smlouvy,⁴⁷ a to např. zvýšením počtu zbraní, které představuje zřejmé ohrožení rovnováhy sil.⁴⁸ S tím souvisí i otázka omezení výkonu suverenity z hlediska možnosti státu zbavit se mezinárodněprávního závazku jednostranným úkonem. V této souvislosti lze konstatovat, že výkon suverenity je více omezen v tom případě, pokud se stát nemůže jednostranným úkonem zbavit svého závazku. Možnost odstoupení (výpovědi) v případě smluv o regulaci zbrojení a odzbrojení není však přípustná bez splnění podmínky spočívající v tom, že výjimečné okolnosti související s obsahem smlouvy by podle tohoto smluvního státu ohrozily jeho svrchované nejvyšší zájmy.

V období zhoršení vztahů mezi státy, které někdy vede až na samý pokraj války, nejsou podmínky pro odzbrojení a regulaci zbrojení. Dočasné zlepšení vztahů pak umožňuje přijímání jistých závazků v této oblasti, ale spíše takových, které představují v menší míře ohrožení existence, tedy i suverenity státu. Příkladem může být uzavření některých smluv v oblasti regulace zbrojení v 60. letech. Jde o Smlouvu o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmu a pod vodou z roku 1963 nebo o Smlouvu o nešíření jaderných zbraní z roku 1968.⁴⁹

První z těchto smluv zakazuje jaderné zkoušky ve třech prostředích (tj. v ovzduší, v kosmu a pod vodou), které mají bezpochyby nejzávažnější důsledky pro životní prostředí a pro život lidstva vůbec. Smlouva však nezakazuje podzemní jaderné zkoušky. Pokračování v těchto pokusech pokládaly státy z hlediska zajištění své obrany za nezbytné prověřování zbraní a vývoje nových zbraní.

Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 zakazuje pouze šíření jaderných zbraní, neukládá však státům povinnost tyto zbraně zničit. Přitom rozlišuje dvě kategorie smluvních stran, a tím zakládá mezi státy určitou právní nerovnost.

Tato smlouva se vztahuje jednak na státy vlastníci jaderné zbraně, kterým ukládá povinnost nešířit tyto zbraně do jiných států a nepodněcovat či nepodporovat stát nevlastníci jaderné zbraně k jejich výrobě nebo získávání (článek I). Ukládá tedy těmto státům závazek, omezující jejich vnější volnost, vnější pravomoci. Jinak v této souvislosti neomezuje vnitřní suverenitu těchto států.

Druhou kategorií pak tvoří státy nevlastníci jaderné zbraně, které mají závazek neopatrovat ani jinak získávat jaderné zbraně (článek II). Tento závazek se týká zejména území jednotlivých států, které nevlastní jaderné zbraně (tj. vnitřní suverenity státu), ale i míst pod jejich jurisdikcí a kontrolou mimo území daného státu. Státy, které nevlastní jaderné zbra-

ně, mají však navíc závazek uzavřít dohody o zárukách s Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (článek III odstavec 1).

K *podstatnějšímu omezení výkonu suverenity státu* než u smluv o regulaci zbrojení dochází na základě *smluv o odzbrojení*. Na jejich základě dochází ke snížení počtu zbraní a k jejich případné likvidaci. Dotýkají se bezprostředně bezpečnosti státu, a proto vyžadují velkou důvěru mezi státy. Tyto závazky nejsou zpravidla prostorově spojeny jen s územím daného státu, ale vztahují se i na místa mimo něj. Často dochází ke značnému omezení pravomoci státu. Smlouvy o odzbrojení by měly být založeny na právní rovnosti a neměly by mít diskriminační charakter.

Podle Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení z roku 1993 se např. státy zavazují zničit veškeré chemické zbraně ve lhůtě 10 let od vstupu této úmluvy pro daný stát v platnost (článek IV odstavec 6). Tento závazek se vztahuje nejen na chemické zbraně na vlastním území, ale i na jakékoli jiné místo pod jurisdikcí a kontrolou smluvního státu (článek I odstavec 2). Výslovně se smluvní státy zavazují zničit i chemické zbraně, které ponechaly na území jiných smluvních států (článek I odstavec 3). Kromě toho se zavazují, že zničí veškeré objekty na výrobu chemických zbraní, které mají pod svou jurisdikcí a kontrolou.

Smluvní státy této úmluvy se též zavazují, že nebudou vyvíjet, vyrábět, nabývat, hromadit nebo přechovávat chemické zbraně. Zároveň se zavazují, že nepoužijí chemické zbraně a že se nebudou podílet na žádných vojenských přípravách k jejich použití. Uvedené závazky se vztahují na všechny smluvní státy, přestože států vlastnicích chemické zbraně je jen omezený počet.

* * *

Závěrem lze konstatovat, že odzbrojení je nejkvalitnějším způsobem jak zajistit mezinárodní bezpečnost. Jakákoli jiná řešení zajišťující mezinárodní bezpečnost vyvolávají určitá rizika. Zejména udržování mezinárodního míru a bezpečnosti zvyšováním počtu zbraní (tedy zbrojením a vytváření rovnováhy sil mezi státy v tomto směru) je velmi riskantní.

V letech 1987–1997 bylo uzavřeno několik skutečně odzbrojovacích smluv jak na dvoustranném, tak i na mnohostranném základě. První z nich byla dvoustranná Smlouva mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu z roku 1987. Zatím poslední odzbrojovací smlouvou je mnohostranná Úmluva o zákazu použití, skladování, výrobě, převádění a zničení nášlapných min určených proti osobám z roku 1997. Na základě těchto a dalších odzbrojovacích smluv uzavřených v tomto období probíhá reálné odzbrojení, spočívající ve skutečném snižování počtu zbraní. Kromě toho byly v daném období uzavřeny i další smlouvy patřící mezi smlouvy o regulaci zbrojení (např. Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek z roku 1996). V příštím tisíciletí by měl proces odzbrojení pokračovat, i když není pravděpodobné, že se bude dále vyvíjet tempem posledního desetiletí.

Určitého úspěchu bylo dosaženo v odzbrojení, pokud jde o některé druhy zbraní hromadného ničení. V roce 1972 byla uzavřena Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení a v roce 1993 pak Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení. Tyto úmluvy zakazují dvě kategorie zbraní hromadného ničení. Pokračovat by mělo jaderné odzbrojení, a to nejen na dvoustranném, ale i na mnohostranném základě, do něhož by se vedle USA a Ruska měly zapojit i další jaderné státy. Rozvíjet by se mělo i odzbrojení v konvenčních zbraních. Kromě dílčího odzbrojení týkajícího se úplného zákazu nášlapných min na celosvětové úrovni bylo dohodnuto i částečné snížení konvenčních ozbrojených sil v Evropě. V jiných částech světa (zejména v Asii) však dochází spíše k hromadění konvenčních zbraní (tj. ke zbrojení). Úkolem států mezinárodního společenství by proto mělo být hledání cesty směřující ke všeobecnému a úplnému odzbrojení. Důležitá je zde vůle všech států, avšak rozhodující úlohu budou hrát

nejvyspělejší státy, které disponují nejmodernějšími technologiemi a také největším ekonomickým potenciálem.

¹ Srov. Mrázek, J.: Právo odzbrojení. Právník, 1/1983, s. 52.

² Článek 11 Charty OSN.

³ Srov. český text Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxických zbraní a o jejich zničení, vyhláška č. 96/1975 Sb.

⁴ Srov. text Smlouvy mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu. Např. in: SIPRI Yearbook 1988, s. 395 a násl. Český překlad in: Smlouva číslo jedna. Svědectví, názory, dokumenty, 1/1988.

⁵ V květnu 1991 byly v souladu se Smlouvou mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího doletu zničeny poslední americké a sovětské rakety středního doletu. Všechny rakety kratšího doletu byly zničeny již předtím.

⁶ Viz Leška, V.: Bude rok 1990 rokem odzbrojení? Mezinárodní politika, 1/1990, s. 12.

⁷ Srov. text Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě. In: The United Nations Disarmament Yearbook. Vol. 15, 1990, New York 1991.

⁸ Srov. text Úmluvy zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení. In: Disarmament, The chemical weapons convention with selective index. United Nations, New York 1994.

⁹ Srov. text Dohody mezi USA a SSSR o likvidaci chemických zbraní. In: The United Nations Disarmament Yearbook. Vol. 15, 1990, New York 1991, s. 510 a násl.

¹⁰ Srov. Bogdanov, O. V.: Outlawry of war and disarmament. Recueil des Cours. Vol. II, 1971. A. W. Sijthoff, Leyden 1972, s. 26.

¹¹ Srov. МАЛИНИН, С. А.: Правовые основы разоружения. Издательство Ленинградского Университета 1966, s. 20.

¹² Mrázek, J.: cit. stať, s. 58.

¹³ Srov. např. Status of multilateral arms regulation and disarmament agreements. New York 1978.

¹⁴ Srov. např. The United Nations Disarmament Yearbook. Vol. 13, 1988, New York 1989.

¹⁵ Srov. Disarmament facts 64, Armaments and disarmament commonly used terms and acronyms. United Nations, New York 1989, s. 20.

¹⁶ Srov. text Dočasně dohody o některých opatřeních k omezení strategických útočných zbraní mezi SSSR a USA (SALT I). Arms control and disarmament agreements, texts and histories of the negotiations, US Arms control and disarmament agency, Washington. Český překlad in: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky. Sv. 4, s. 719–720.

¹⁷ Srov. text Smlouvy mezi USA a SSSR o snížení a omezení strategických útočných zbraní. In: The United Nations Disarmament Yearbook. Vol. 1991, New York 1992.

¹⁸ Srov. Disarmament facts 64, cit. dílo.

¹⁹ Srov. R. Bowie in: Sheehan, M.: Arms control, theory and practice. Blackwell, New York 1988, s. 6.

²⁰ Kontrola zbrojení podle názoru S. Gorovea „znamená jistá omezení, překážky nebo ovládnání s ohledem na lidskou činnost, zahrnující zbrojení“. – Recueil des Cours, 1983–III. A. W. Sijthoff, Leyden 1984, s. 375.

²¹ Srov. text Smlouvy o otevřeném nebi. In: Status of multilateral arms regulation and disarmament agreements. Vol. 2, United Nations, New York 1993, s. 5.

²² Srov. Bogdanov, O. V.: cit. stať.

²³ Srov. Mrázek, J.: cit. stať.

²⁴ Disarmament pacts 64, cit. dílo, s. 22.

²⁵ Mrázek, J.: Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení. Academia, Praha 1990, s. 77.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Srov. Hobza, A.: Úvod do mezinárodního práva mírového. Praha 1933, s. 142.

²⁸ Srov. český text Vídeňské úmluvy o smluvním právu, vyhláška č. 15/1988 Sb.

²⁹ Srov. Týč, V.: Právo mezinárodních smluv. Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 25.

³⁰ Srov. Disarmament facts 64, cit. dílo, s. 23.

³¹ Srov. český text Smlouvy o zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou, vyhláška č. 90/1963 Sb.

³² Srov. Klučka, J.: Mezinárodnoprávní aspekty ochrany ovzdušia. Kandidátská dizertační práce, Košice 1982, s. 67.

³³ Srov. Shaw, M. N.: International law. Third edition, Cambridge University Press 1995, s. 533–534.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 534.

³⁵ Srov. Klučka, J.: cit. dílo, s. 80.

³⁶ Pravděpodobně poslední čínský jaderný pokus v ovzduší je uváděn z 16. 10. 1980 v SIPRI Yearbook 1986. Oxford University Press, Oxford, New York 1986, s. 102.

³⁷ Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné. Doplněk, Brno 1993, s. 6.

³⁸ Srov. M. Sorenson in: Burmester, H.: National sovereignty, independence and the impact of treaties and international standards. The Sydney Law Review. Vol. 17, Number 2, 1995, s. 130–131. Podle Sorensonova názoru vnitřní aspekt suverenity vyjadřuje vylučné právo státu nebo jeho kompetenci určit charakter vlastních institucí, zajistit jejich fungování, přijímat zákony a další předpisy podle vlastní volby a zajistit jejich dodržování. Vnější

aspekt suverenity je pak právo státu svobodně vstupovat do vztahů s jinými státy nebo subjekty bez omezení ze strany jiného státu. Tento aspekt suverenity je znám také jako nezávislost. Územní aspekt suverenity je úplná a výlučná moc, kterou stát vykonává nad všemi osobami a věcmi, které se nacházejí na, pod nebo nad jeho územím.

³⁹ Srov. Brownlie, I.: *Principles of International law*. Fourth edition, Clarendon Press, Oxford 1990, s. 298.

⁴⁰ Srov. Lauterpacht, H.: *Sovereignty over submarine areas*. *The British Yearbook of International Law*, 1950, s. 384.

⁴¹ Srov. Denmark and United States of America agreement pursuant to the North Atlantic treaty, concerning the defence of Greenland, 27. 4. 1951. *United Nations Treaty series*. Vol. 94, 1951, s. 35 a násl.

⁴² Srov. Mann, F. A.: *The doctrine of jurisdiction in International Law*. *Recueil des Cours*, 1964–I, s. 1.

⁴³ Srov. J. P. A. Francois in: *Yearbook of International Law Commission 1950*. Vol. I, s. 227.

⁴⁴ Srov. Lachs, M.: *Recueil des Cours*, 1964–III, s. 58.

⁴⁵ Potočný, M.: *Mezinárodní právo veřejné*. Panorama, Praha 1978, s. 144.

⁴⁶ Srov. např. článek X odstavce 1 Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968; článek IX odstavce 2 Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek z roku 1996; článek XVI odstavce 2 Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení z roku 1993; článek XIX odstavce 3 Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990.

⁴⁷ Srov. *Contemporary practice of the United States relating to International Law*, *Ajil* Vol. 58 I 1964, s. 179–180.

⁴⁸ Srov. článek XIX odstavce 3 Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě.

⁴⁹ Srov. český text Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, vyhláška č. 61/1974 Sb.